

Prof. nadzw. dr hab. Jarosław Kita
Instytut Historii
Uniwersytet Łódzki
jaroslawkita@poczta.onet.pl

Łódź, 15.04.2018 r.

Recenzja

dysertacji doktorskiej mgr Agnieszki Kowalskiej-Lasek pt. *Jadwiga Kornilowicz (1883-1969) – życie i działalność*, Kielce 2018, ss. 240

Mgr Agnieszka Kowalska-Lasek w swej dysertacji doktorskiej podjęła bardzo interesujący problem badawczy, a mianowicie zdecydowała się na opracowanie biografii postaci z tzw. drugiego szeregu. Chodzi o Jadwigę z Sienkiewiczów Kornilowiczową, córkę znakomitego pisarza Henryka Sienkiewicza. Bohaterka dysertacji doktorskiej pozostawała w cieniu swego wielkiego ojca, pomimo, iż sama była w młodości utalentowaną malarką i wrażliwą poetką, w późniejszych latach zasłużoną i cenioną tłumaczką literatury francuskiej i angielskiej, a w szczególności autorką przekładów takich znakomych pisarzy jak: Romain Rolland, Oskar Wilde czy Joseph Conrad. Jednocześnie Jadwiga Sienkiewiczówna dzięki ojcu mogła spotykać się i przebywać w towarzystwie wybitnych przedstawicieli elity intelektualnej i kulturalnej tamtych czasów. Stąd też praca Agnieszki Kowalskiej-Lasek ma charakter biografii pretekstowej oddającej atmosferę i przybliżającej wydarzenia ostatnich lat XIX w. i pierwszych dekad XX stulecia. To z pewnością znaczący walor recenzowanej pracy i uzasadnienie potrzeby podjęcia takiego problemu badawczego.

Autorkę dysertacji zainteresowało szereg elementów, na które zdecydowała się poszukiwać odpowiedzi w źródłach i dotychczasowej literaturze przedmiotu o charakterze interdyscyplinarnym. Problem tak ujęty nie był do tej pory przedmiotem syntetycznych badań i pozwala uzupełnić istniejące luki historiograficzne, a w niektórych wypadkach wręcz poprawić istniejące błędy. Zbieranie wielce rozproszonego materiału źródłowego i próbę jego właściwej analizy można wręcz przyrównać do układania puzzli, chociaż niestety nie udało się odszukać wszystkich elementów tej układanki. Z tej pracy doktorantka moim zdaniem bardzo dobrze się wywiązała. Przygotowała bardzo interesującą i świetną w odbiorze dysertację doktorską, którą z przyjemnością przyszło mi recenzować.

Problem podjęty przez mgr Agnieszkę Kowalską-Lasek uznać należy za atrakcyjny badawczo zarówno pod względem rozległości chronologicznej, jak również ze względu na wieloaspektowość analizowanych problemów i zjawisk. Dzięki tej wielowątkowości temat dał duże możliwości do zaprezentowania umiejętności warsztatowych Autorki. Mimo, iż podejmowano już w dalszej i bliższej przeszłości pewne cząstkowe badania nad tym problemem, to należy podkreślić, że badania i ustalenia doktorantki w wielu kwestiach mają charakter pionierski. Tekstem tej dysertacji zainteresowani powinni być nie tylko historycy dziejów społecznych, ale również osoby spoza cechu historycznego.

Baza źródłowa

Dysertacja doktorska mgr Agnieszki Kowalskiej-Lasek oparta została na solidnej podstawie źródłowej. Autorka przeprowadziła kwerendy w różnych zespołach zgromadzonych w kilkunastu archiwach, m.in. w Archiwum Państwowym w Kielcach, Archiwum Państwowym w Warszawie, Archiwum Archidiecezji Warszawskiej, Archiwum Diecezjalnym w Kielcach, Centralnym Archiwum Wojskowym, archiwach parafialnych. Ponadto część materiałów archiwalnych pozyskano ze zbiorów różnych jednostek muzealnych, w tym Muzeum Narodowym w Kielcach (oddział w Oblęgorku), Muzeum Literatury im. A. Mickiewicza w Warszawie i Muzeum Tatrzańskiego im. T. Chałubińskiego w Zakopanem, a ponadto w Bibliotece Raczyńskich w Poznaniu, Bibliotece Zakładu im. Ossolińskich we Wrocławiu i innych.

Efektom tej eksploracji stało się wydobycie materiałów niezbyt często wykorzystywanych przez badaczy. Wprawdzie ogólna liczba zespołów wykorzystanych w niektórych z wymienionych placówek nie jest bardzo duża, ale skala podjętych poszukiwań archiwalnych musi budzić uznanie. Domyślam się, że liczba przejranych sygnatur, biorąc pod uwagę specyfikę tematu, była zdecydowanie większa niż bezpośrednio wykorzystanych, ale nie przyniosły one satysfakcjonujących informacji.

W bardzo szerokim zakresie sięgnięto także do źródeł drukowanych, w tym wspomnień, listów, pamiętników, literatury pięknej. Ponadto kwerendę przeprowadzono w kilkunastu tytułach prasy z tego okresu. Uzupełnieniem źródeł archiwalnych i drukowanych stały się też źródła wywołane, a mianowicie relacje ustne osób, które znały główną bohaterkę tej dysertacji.

Nakład pracy włożony w wyszukanie i wykorzystanie tak znaczącej liczby pozycji źródłowych różnej proveniencji musiał być wyjątkowo duży. Uzyskane informacje z

archiwaliów i źródeł drukowanych zostały uzupełnione przez ustalenia z istniejącej literatury przedmiotu.

Literatura przedmiotu

Dysertacja doktorska mgr Agnieszki Kowalskiej-Lasek w dużym stopniu ma charakter źródłowy, ale Autorka w szerokim zakresie korzystała również z ustaleń zamieszczonych w istniejących opracowaniach, co należy podkreślić o charakterze interdyscyplinarnym. Warto zwrócić uwagę, że poszukiwania biblioteczne wymagały dużego wysiłku heurystycznego, aby „wyłapać” te, w których znajdowały się informacje dotyczące realizowanego projektu badawczego.

Znajomość literatury przedmiotu uznać należy za bardzo dobrą o czym świadczą przypisy i aż 10-stronicowy wykaz opracowań w zestawieniu bibliograficznym (s. 229-239). Można doszukiwać się, iż brakuje jeszcze tej czy innej pozycji, ale w zasadzie ich wykorzystanie nie wniosłoby jakichś zdecydowanie nowych ustaleń, które wpłynęłyby na wyniki analiz przeprowadzonych przez doktorantkę. Stąd też uważam, że Autorka przeprowadziła w tym zakresie skrupulatną kwerendę biblioteczną i wykorzystała wszelkie najistotniejsze monografie, artykuły i drobne szkice, które niezbędne były przy realizacji podjętego tematu dysertacji.

Konstrukcja rozprawy

Konceptualizując przedmiot badań mgr Agnieszka Kowalska-Lasek swoje rozważania oparła na kilku wiodących problemach badawczych, które posłużyły jej do nakreślenia szeroko ujętej biografii córki znakomitego pisarza Henryka Sienkiewicza. Zasadnicze ramy chronologiczne dysertacji, czyli lata życia Jadwigi Korniłowiczowej (1883-1969) wynikają ze względów merytorycznych i źródłowych, a tym samym są jak najbardziej uzasadnione. Autorka wykracza jednocześnie poza nie, omawiając jednak wyłącznie zagadnienia ściśle powiązane z aspektami życia rodzinnego bohaterki dysertacji (charakterystyka wstępnych i zstępnych).

W obszernym wstępie, dojrzałym i wartościowym, doktorantka określiła w sposób klarowny cele i metody badawcze, uzasadniła przyjęte ramy chronologiczne i zakres problemowy swoich studiów, dość szeroko i wyczerpująco omówiła problematykę badawczą podejmowaną w kolejnych rozdziałach pracy, odwołując się przy tym do charakterystyki stanu badań i wykorzystanej podstawy źródłowej (s. 3-15).

Przyjęty przez Autorkę układ pracy doktorskiej, obejmujący sześć rozdziałów nie budzi w mojej ocenie poważniejszych zastrzeżeń, ma charakter przejrzysty i logiczny. Z drugiej jednak strony przyjęty układ problemowo-chronologiczny spowodował, iż doktorantka została zmuszona do drobnych powtórzeń w poszczególnych częściach, co nie wydaje się być w tym wypadku jakimś rażącym błędem. Warto zaznaczyć jednocześnie, iż Autorce udało się zachować dobre proporcje pomiędzy poszczególnymi rozdziałami, co świadczy o odpowiednim ustawieniu problemów badawczych.

W rozdziale pierwszym, wprowadzającym do dalszych rozważań, Autorka zawarła charakterystykę najbliższego środowiska rodzinnego córki H. Sienkiewicza. Przybliżyła sylwetki rodziców i dziadków, szczególnie tych ze strony matki Jadwigi. Babcia ze strony matki po przedwczesnej śmierci pierwszej żony pisarza zajmowała się przez wiele lat swoją wnuczką, odgrywając istotną rolę w jej wychowaniu. Omówione zostały przy tym relacje panujące w ówczesnych rodzinach, ze szczególnym uwzględnieniem pozycji dziecka.

W kolejnej części dysertacji mgr Agnieszka Kowalska-Lasek zaprezentowała ogólną charakterystykę środowiska elity intelektualnej, które odegrało wpływ na kształtowanie się charakteru, umiejętności i postaw bohaterki dysertacji, a konstatacja ta odnosi się przede wszystkim do Witkiewicza i Żeromskiego oraz innych stałych bywalców Zakopanego.

W trzecim rozdziale pracy podjęto kwestie związane z edukacją Jadwigi Sienkiewiczówny na tle panującego wówczas systemu edukacyjnego dziewcząt, ze szczególnym uwzględnieniem kształcenia artystycznego i możliwości studiowania. Jak starała się ukazać Autorka był to bardzo istotny okres w życiu córki pisarza, polegający m.in. na próbie emancypowania się młodej dziewczyny podporządkowanej wyraźnie ojcu.

Z kolei w czwartym z rozdziałów, mgr Agnieszka Kowalska-Lasek starała się ukazać rolę i działania podejmowane przez bohaterkę dysertacji w okresie rewolucji 1905-1907 r. oraz w okresach walki o niepodległość Polski w latach Wielkiej Wojny i walk w obronie niepodległości podczas wojny polsko-bolszewickiej i na Śląsku Cieszyńskim.

W rozdziale piątym podjęto problemy związane z odgrywaną przez Jadwigę Korniłowiczową rolą żony i matki. Szerzej znalazły omówienie związku i relacje panujące pomiędzy bohaterką pracy a jej jedyną córką Marią, szczególnie po utracie męża i ojca zamordowanego przez sowietów w 1940 r.

W końcu w ostatnim, najobszerniejszym rozdziale, doktorantka starała się odtworzyć najistotniejsze elementy związane z biografią córki Sienkiewicza jako działaczki społecznej oraz kobiety podejmującej i realizującej się w pracy zawodowej. Ponadto w ostatniej części

tego rozdziału ukazane zostały działania podejmowane przez Jadwigę Kornilowicz na rzecz powołania do życia w Oblęgorku Muzeum H. Sienkiewicza.

Reasumując, prowadzone w poszczególnych częściach dysertacji analizy, w pełni znajdują uzasadnienie w przyjętej przez Autorkę koncepcji pracy i odpowiadają problemowo-chronologicznemu typowi narracji. Podjęty przez mgr Agnieszkę Kowalską-Lasek temat nie jest wcale prosty badawczo, a informacje trzeba było „wyłuskiwać” z różnego rodzaju źródeł, nieraz niekoniecznie pełnych i wiarygodnych, z czego Autorka w pełni zdawała sobie sprawę. To zajęcie niezwykle pracochłonne, poza tym wymagające sporych umiejętności warsztatowych. Doktorantce jednak udało się tak przeanalizować źródła, umiejętnie uzupełniając je informacjami z literatury przedmiotu, że przygotowała wartościową dysertację. Do wykorzystywanych źródeł doktorantka podchodzi krytycznie, rozważnie je analizuje, nie ulega pokusie budowania tez w oparciu o informacje fragmentaryczne, chociaż niekiedy jest to niestety nieuniknione. Z drugiej strony niektóre wnioski i tezy skłaniają do podejmowania polemiki, ale to też wskazałbym jako istotną wartość tej pracy.

Pracę wieńczy zakończenie, które zawiera te elementy, które powinny znaleźć się w tej części pracy doktorskiej z zakresu historii czy też szerzej humanistyki. Można jednak zasugerować rozszerzenie nieco wniosków końcowych w przypadku przygotowania dysertacji do opublikowania. Pracę dopełnia materiał ilustracyjny, który nie jest tylko jej wyłącznym „upiększeniem”, ale pełni rolę odpowiedniego zilustrowania prowadzonych analiz, a nawet w ostatnim z rozdziałów stanowi źródło, w oparciu o które Autorką prowadzi wywody na temat walorów twórczości artystycznej Jadwigi Sienkiewiczówny.

Uwagi

Zadaniem recenzenta jest wskazywanie zarówno na mocne, jak i słabsze strony recenzowanej pozycji. W przypadku dysertacji mgr Agnieszki Kowalskiej-Lasek zdecydowanie dominują pozytywne elementy. Jednak lektura pracy nasunęła kilku uwag i wskazówek, których celem jest zachęcenie Autorki do dalszych przemyśleń i może jeszcze ulepszenia tej bardzo dobrej dysertacji.

Zastanawiam się nad zachowaniem w takim kształcie rozdziału IV, w którym główna bohaterka pracy wyraźnie „ginie” wśród nagromadzonych faktów związanych z wydarzeniami przybliżającymi do uzyskania przez Rzeczpospolitą niepodległości. Zbędnymi wydają się być tak obszerne rozważania na temat Śląska Cieszyńskiego (brakuje przy tym odwołania do literatury przedmiotu) i Ochotniczej Legii Kobiet. Ponadto w pierwszej części rozdziału zbyt jednostronnie Autorka potraktowała postawy podczas rewolucji 1905-1907

roku. Z analizy wynika jakoby wyłącznie postawy i działalność PPS, a nawet SDKPiL były uzasadnione i pozytywne, a działania endeckie stawiane są niejako w świetle negatywnym. Recenzent niestety nie zgadza się w tym wypadku z taką oceną tych wydarzeń.

Z kolei w rozdziale VI nasuwa się pytanie czy odczytanie twórczości malarskiej i pisarskiej Jadwigi Sienkiewiczówny przedstawione zostało za jakąś literaturą przedmiotu (w takim razie brak odwołań i przypisów). Czy jest to analiza własna doktorantki, to wówczas domagałbym się wyraźnego zaznaczenia tego w narracji w odpowiednich fragmentach rozdziału.

Może jeszcze mały drobiazg. Polemizowałbym z Autorką w kwestii określania wieku na podstawie fotografii pochodzącej z epoki (s. 44). Zdaniem recenzenta trudne jest jednoznaczne rozstrzygnięcie czy ukazana na fotografii kobieta ma siedemdziesiąt czy też sześćdziesiąt lat. Różnica ta w tamtych czasach była w zasadzie bardzo niewielka, wręcz niemal nieuchwytna.

Kilka innych uwag dotyczy sporządzonej bibliografii, a dokładnie zamieszczonych niektórych pozycji wśród opracowań, ale o tym w kolejnej części recenzji.

Przypisy, bibliografia

Analizy zostały znakomicie udokumentowane poprzez kilkaset przypisów. Są one bardzo dobrze sporządzone i zawierają niekiedy informacje uzupełniające wobec głównego toku rozważań w poszczególnych rozdziałach. Natomiast do obszernej bibliografii (s. 221-240) mam w zasadzie parę zastrzeżeń. Nieco zaskakuje zamieszczenie pośród opracowań co najmniej kilkunastu pozycji, które należy uznać za źródła drukowane. Dotyczy to chociażby XIX-wiecznej prasy, np. publicystyka z czasopism epoki: „Bluszcz”, „Tygodnik Mód i Powieści”, „Czas”, „Kurier Warszawski”, „Gazeta Lwowska”, „Słowo”, a dalej wydawnictwa zawierających zbiory listów, poradniki XIX-wieczne, publicystyka H. Sienkiewicza. Praca Barbary Wachowicz powinna zostać zakwalifikowana do literatury pięknej. Ponadto wykorzystywane do analizy w ostatnim rozdziale obrazy i utwory autorstwa Jadwigi Sienkiewiczówny też powinny zostać podane jako źródła (z zastrzeżeniem, o którym pisałem w uwagach do roz. VI). Autorka zamieściła także wykaz skrótów, który proponowałbym jednak przenieść na początek pracy, aby czytelnik miał możliwość zapoznania się ze stosowanymi skrótami zanim rozpocznie lekturę dysertacji.

Język pracy

Jedną z najważniejszych zalet dysertacji mgr Agnieszki Kowalskiej-Lasek jest język i styl. Czyta się ją znakomicie, a Autorka swobodnie wyraża myśli, operuje przy tym bogatym słownictwem i w zdecydowanej większości trafnie stosuje pojęcia. Całość pracy wydaje się być dopracowana, pojawiło się jedynie parę potknięć (trochę literówek i drobnych usterek), ale jest to najczęściej nie do uniknięcia w obszernych pracach.

Podsumowanie

W mojej ocenie, jako recenzenta, rozprawa doktorska mgr Agnieszki Kowalskiej-Lasek jest pozycją wartościową, opartą na szerokiej podstawie źródłowej, która wnosi wiele ważnych ustaleń z zakresu podjętych przez Autorkę badań. Konceptualizacja przedmiotu badań, sposób ujęcia tematyki, forma przekazu wniosków i wyników badań oraz sposób uzasadniania tez stawianych przez mgr Agnieszkę Kowalską-Lasek świadczy o dużej dojrzałości badawczej Autorki, która wykazała się przy tym poważnymi umiejętnościami warsztatowymi. Doktorantka w swoich ocenach jest obiektywna, koncentruje się na analizie przyczyn i skutków opisywanych zjawisk. Posługuje się przy tym bardzo wyważonym językiem. Liczba jednostkowych przykładów, które bierze pod uwagę, upoważnia ją do formułowania uogólnień oraz wyciągania wiarygodnych wniosków.

Z całym przekonaniem podkreślam, że poziom merytoryczny recenzowanej pracy nie budzi moich zastrzeżeń. Pracę cechuje szeroki zakres problemowy, którego konceptualizacja i realizacja wymagała dużej wszechstronności i swobodnego poruszania się w różnej problematyce z zakresu dziejów społecznych, kulturalnych, a także politycznych. Niewątpliwie dużym walorem pracy jest znakomity język i styl, dzięki czemu pracę z przyjemnością chce się czytać.

Uznając dysertację doktorską mgr Agnieszki Kowalskiej-Lasek za wartościową pod względem merytorycznym pragnę podkreślić jednocześnie, że sformułowane przeze mnie pod adresem Autorki niewielkie uwagi mają wyłącznie charakter uzupełniający, są propozycją pewnych zmian i ulepszeń, nie mają wpływu na końcową wysoką ocenę pracy. Ponadto uważam, że dysertacja mgr Agnieszki Kowalskiej-Lasek, jako wartościowa i uzupełniająca dotychczasowy stan wiedzy w podjętej płaszczyźnie badawczej, zasługuje tym samym na opublikowanie. Pracą zainteresowani powinni być nie tylko sienkiewiczologowie, ale ustalenia doktorantki będą wykorzystywane przez szersze grono badaczy historii społecznej również do prowadzenia interesujących badań komparatystycznych. Postulowałbym jednak

opatrzenie pracy jeszcze większą liczbą ilustracji powiązanych z omawianymi problemami, gdyż podniosłyby one jeszcze jej walory.

Wniosek końcowy

Reasumując, uważam, iż dysertacja mgr Agnieszki Kowalskiej-Lasek pt. *Jadwiga Kornilowicz (1883-1969) – życie i działalność*, w pełni odpowiada wymaganiom stawianym rozprawom doktorskim w świetle Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym z 14.03.2003 r. (art. 13), a tym samym daje podstawę do dopuszczenia jej Autorki do dalszych etapów w przewodzie doktorskim.

Jarosław Kita

